

*Настасяк І. Ю.,**кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ВЗАЄМОДІЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті висвітлено особливості і закономірності взаємодії сучасних правових систем світу під впливом процесу глобалізації. Проаналізовано найважливіші вияви глобалізації (зближення сучасних правових систем світу, зростання ролі міжнародного права), якісну трансформацію правотворчого процесу всередині держав.

Ключові слова: глобалізація, право, сучасні правові системи світу, загальне право, континентальне право.

Постановка проблеми. Кожна історична епоха має власну ключову проблему, що виражає основні тенденції її розвитку. У першій половині ХХІ ст. на тлі процесів глобалізації такою проблемою є взаємодія основних правових систем світу. Глобалізація – досить складний та багатосторонній процес, що привносить докорінні зміни у функціонування правового простору. З огляду на це, основними тенденціями розвитку сучасних правових систем є їхнє зближення, змішаний характер, уподібнення правового регулювання під впливом міжнародних правових стандартів.

Виникнення нового вектора розвитку світової правової спільноти, що в концентрованій формі виражено поняттям «глобалізація», ставить перед ученими-правниками низку питань, які потребують адекватного наукового обґрунтування та подальшого практичного вирішення.

Стан дослідження. Термін «глобалізація» (від англ. globalization) почали вживати в суспільних науках порівняно недавно. У 1983 році поняття «globality» використав американський соціолог Р. Робертсон у назві однієї зі статей, а 1985 року учений опублікував основні положення своєї концепції у праці «Глобалізація». З початку 90-х років ХХ ст. кількість публікацій, присвячених різним аспектам глобалізації, стрімко зростає. Однак доводиться констатувати, що наукового, теоретично вивіреного, уніфікованого розуміння феномену глобалізації (зокрема й у правовій сфері), його сутності, причин, рушійних сил і соціально-правових наслідків для майбутнього людства в суспільних науках досі немає.

Окремі аспекти впливу глобалізаційних процесів на трансформацію правової карти світу розглядали у своїх працях Р. Арутунян, Р. Бірюков, В. Бойцова, О. Гаврилов, О. Звонарьова, В. Карташов, С. Кашкін, І. Лукашук, Л. Луць, М. Марченко, Н. Матузов, Н. Оніщенко, С. Полєніна, В. Синюков, О. Скакун, Л. Тиунова, В. Шумілов, С. Щетинін та інші. Попри наявні доробки, стан наукової розробленості питання впливу глобалізації на становлення і розвиток сучасних правових систем світу потребує подальшого вдосконалення.

Мета статті – дослідити особливості взаємодії сучасних правових систем світу під впливом процесу глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи глобалізацію, насамперед потрібно з'ясувати, які унікальні можливості для повноцінного розвитку світової спільноти може надати цей складний, багатоаспектний і суперечливий процес. Адже він здатний сприяти розв'язанню проблем колективної безпеки та екологічних проблем, виробленню єдиних правових стандартів соціального регулювання, розкриттю людського потенціалу, повноцінній реалізації прав людини, компромісному узгодженню волі учасників історичного процесу тощо [1, с. 20]. Під глобалізацією вчені розуміють розширення і поглиблення соціальних зв'язків та інститутів у просторі й часі в такий спосіб, що з одного боку, на повсякденну діяльність людей дедалі більший вплив мають події, які відбуваються в інших частинах земної кулі, а з іншого – дії місцевих громад (суспільств) можуть мати важливі глобальні наслідки [2, с. 74-75].

Відомо, що глобалізація як універсальний за своєю природою та характером феномен охоплює не лише світову економіку, фінанси, засоби масової інформації, а й інші сфери державного і суспільного життя, зокрема право. Із цього приводу В. Нерсесянц правильно зауважив, що глобалізація істотно впливає на трансформацію, зміни й модернізацію державно-правових інститутів, норм та відносин на всесвітньому, макрорегіональному і державному рівнях, стимулює, пришвидшує та поновлює процеси універсалізації у сфері права [3, с. 38].

На загальнотеоретичному і методологічному рівнях вплив процесу глобалізації на право має низку особливостей, як-от: велика кількість шляхів та форм впливу глобалізації на право і його теорію; різносторонність та системність такого впливу на право, зумовлені природою глобалізації як системної, багатоаспектної інтеграції наявних у світі державно-правових, економіко-фінансових та суспільно-політичних інститутів, принципів, зв'язків, морально-політичних та інших цінностей, різноманітних відносин [4, с. 14]; фундаментальний характер впливу глобалізації на право і процес розвитку його теорії.

Водночас деякі автори цілком слушно зауважують, що під впливом глобалізації неминуче видозмінюватимуться усталені правові теорії і виникатимуть нові правові моделі, в основу яких закладатимуть нову правову культуру, ідеологію, нову методологію пізнання правової дійсності [5, с. 53-54]; пряий та опосередкований вплив процесу глобалізації не лише на національне, а й на міжнародне право – на його характер, джерела, зміст, механізм дії [6, с. 20]; наявність меж впливу процесу глобалізації на право, результатом якого, на думку багатьох дослідників, є утворення так званого метаправа, яке сприймається закономірним і таким, що завершує цикл правового розвитку, фазою еволюції права, що розкриває на планетарному рівні глибинну природу та масштаби права [7, с. 30].

Глобалізація допускає, що багатоманітні соціальні зв'язки набувають всесвітнього характеру. Також вона пов'язана з ростом рівнів взаємодії і в межах окремих держав, і між державами, з поглибленням їх взаємозалежності. Зростання взаємозалежності держав сучасного світу, що виявляється в неоднозначних та суперечливих явищах глобалізації, визнають однією із загальних закономірностей розвитку міжнародних відносин [8, с. 29]. Отож, можна стверджувати, що суб'єкти міжнародних відносин мають спільні інтереси, які можуть бути реалізовані лише спільними зусиллями.

Важливою тенденцією глобалізації у правовій сфері є зростання ролі і значення норм та принципів міжнародного права. Це не свідчить про стирання меж між міжнародним і внутрішнім правом держав. Ідеться про санкціоноване з боку національних законодавств розширення сфер суспільних відносин, які підпадають під регулювання міжнародного права, і про зростання не лише авторитету, а й формальної юридичної сили норм міжнародного права в різних правових системах світу [9, с. 122]. Зростання ролі міжнародного права виявляється в низці обставин: конституціоналізації міжнародного права, визнанні норм і принципів міжнародного права джерелом внутрішнього права, появі норм «м'якого» (рекомендаційного) права і розробці модельних нормативно-правових актів тощо.

Сприймати міжнародне законодавство національні правові системи можуть різними шляхами. Це такі шляхи: рецепція, тобто одностороннє запозичення державою правових норм, інститутів міжнародного права; уніфікація, тобто поступове чи одночасне введення у правові системи однотипних норм і правил, встановлених міжнародними договорами; гармонізація, тобто цілеспрямоване зближення правових систем, утвердження спільних інститутів та норм, усунення суперечностей (при цьому гармонізація може бути й односторонньою, і взаємною, за якої декілька держав вживають спільні заходи задля зближення правових приписів і практик).

Глобалізація вагомо змінює внутрішній устрій національних правових систем, торкається, по суті, всіх сфер суспільних відносин, безпосередньо відображається в політико-правових процесах на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях. Глобалізація посилює прозорість меж між національними правовими системами. Відбувається безпосереднє запозичення нормативного матеріалу – рецепція ідей, понять, конструкцій, інститутів тощо. Важливим є взаємне сприйняття юридичної термінології, правил і прийомів законодавчої технології, тлумачення норм права.

Процеси глобалізації істотно вплинули на розвиток сучасних правових систем світу, спричинили їх трансформацію, зміну інфраструктури правопорядку. Найяскравіше вплив глобалізації простежується в континентальному і загальному праві – у межах романо-германської й англосаксонської правових систем та у відносинах між ними.

Зближення романо-германської й англосаксонської правових систем зумовлене низкою обставин, серед яких наступні: належність більшості держав континентального та загального права до традиції західної демократії, подібність їхньої загальної та правової культури, однотипність економіки, соціальної та політичної структури суспільства, наявність у цих правових системах численних недержавних інституцій, які істотно впливають на розвиток права [10, с. 265].

Вагомим чинником зближення романо-германської й англосаксонської правових систем є членство Великобританії – прародительки загального права – в Європейському Союзі, до складу якого входять держави, правові системи яких будуються на традиціях континентального права. Є всі підстави констатувати, що відбувається зближення континентальної і загальної системи права через інтервенцію закону та законодавчої культури до сфери загального права, зростання ролі судової діяльності та прецедентної практики у сфері континентального права. Завдяки взаємному збагаченню права в сучасних правових системах світу з'являються ознаки спільності, нової однотипності, уніфікованості [11, с. 255]. До спільних тенденцій розвитку романо-германської й англосаксонської правових сімей можна віднести збільшення кількості та посилення ролі міжнародних договорів, уніфікацію правового регулювання під впливом міжнародних стандартів.

Розширення кола суб'єктів міжнародних відносин, збільшення їх кількості, ускладнення міжнародних відносин дали підстави обґрунтувати появу міждержавних правових систем, які можуть вирішувати невідомі раніше за обсягом та складністю завдання, насамперед ті, які національні правові системи не можуть вирішити внутрішніми засобами [12, с. 29].

Основними тенденціями розвитку міждержавних правових систем доцільно вважати такі: збільшення їх кількості, розширення сфер правової уніфікації, створення правових стандартів для держав-учасниць, уподібнення держав у межах встановлених стандартів, збереження правової багатоманітності як основи для ефективного правового розвитку світової спільноти.

Загалом початок ХХІ ст. вважають періодом переходу до якісно нової інфраструктури світової спільноти, створення основ «глобального суспільства». Висувається ідея глобальної правової системи як цілісного комплексу правових явищ, що використовується для регулювання міжнародних зв'язків і розв'язання глобальних проблем сучасності, формування якого зумовлене тенденціями вдосконалення геополітичного та економічного розвитку світового співтовариства.

Висновки. Резюмуючи, зауважимо, що глобалізація є найочевиднішим процесом змін на сучасному етапі, який охопив усі сфери суспільного життя. Це всесвітній процес, який об'єднує національні соціальні утворення в єдину світову систему. Найвагомішими виявами глобалізації у правовій сфері є зближення правових систем світу, зростання ролі міжнародного права, якісна трансформація правотворчого процесу всередині держав.

Література:

1. Рахманова Е.Н. Государство и право в условиях глобализации / Е.Н. Рахманова // Современное государство и право: политико-правовые и экономические исследования : сб. науч. тр. Серия «Правоведение» ; Центр социал. науч.-информ. исслед. – М., 2010. – С. 14–36.
2. Гаджиев К.С. Введение в геополитику : учеб. для вузов / К.С. Гаджиев. – М. : Логос, 1998. – 416 с.
3. Нерсесянц В.С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире / В.С. Нерсесянц // Государство и право. – 2005. – № 5.
4. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации : монография / М.Н. Марченко. – М. : Проспект, 2008. – 400 с.

5. Twining W. Globalisation and Legal Theory. Front Cover / W. Twining // Cambridge University Press. – 2000. – Mar. 1. – 296 p.
6. Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции: теория и практика / отв. ред. С.В. Поленина, Е.В. Скурко. – М. : Формула права, 2006. – 558 с.
7. Ударцев С.Ф. О некоторых тенденциях глобальной эволюции государства и права / С.Ф. Ударцев. – Караганда : Болашак-Баспа, 2004. – 52 с.
8. Современные международные отношения : учеб. / Под ред. А.В. Торкунова. – М. : Рос. полит. энцикл., 1999. – 584 с.
9. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право. XXI век / И.И. Лукашук. – М. : Спарк, 2000. – 279 с.
10. Агапов Д.С. Глобализация как форма взаимодействия правовых систем / Д.С. Агапов // Вестник Тамбовского университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2013. – Т. 118, № 2. – С. 264–267.
11. Алексеев С.С. Право на пороге нового тысячелетия / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 2000. – 256 с.
12. Луць Л.А. Місце міждержавних правових систем у типології сучасних правових систем світу / Л.А. Луць // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Вип. 13. – С. 28–34.

Настасьяк И. Ю. Взаимодействие современных правовых систем мира в условиях глобализации

Аннотация. В статье освещены особенности и закономерности взаимодействия современных правовых

систем мира под влиянием процесса глобализации. Проанализированы наиболее весомые проявления глобализации (сближение современных правовых систем мира, возрастание роли международного права), качественную трансформацию правотворческого процесса внутри государств.

Ключевые слова: глобализация, право, современные правовые системы мира, общее право, континентальное право.

Nastasyak I. Interaction of modern legal systems of the world in terms of the globalization

Summary. The article deals with characteristics and patterns of interaction between modern legal systems of the world under the influence of globalization. Analyzed the most significant manifestations of globalization (convergence of modern legal systems of the world, the growing role of international law), a qualitative transformation of the law-making process within states.

Key words: globalization, law, modern legal systems of the world, the common law, continental law.